

ANKARA'DA MELİKE HATUN VAKIFLARI

Kamil ŞAHİN

a. MELİKE HATUN

elçuklu ve Osmanlı dönemine ait vakıf müesseselerinin kurucuları arasında sık sık kadın isimlerine rastlanır. İşte bu hayırsever Müslüman-Türk kadınlarından birisi de Ankara'lı Melike Hatun'dur.

Melike Hatun, halkımız tarafından Sultan Hatun diye de bilinmektedir. Bulunduğu mahalleye de kendi ismi verilerek **Hatuniye Mahallesi** denmiştir.¹ Melike Hatun'un XIV. yüzyılda yaşamış olduğunu, en eski tahrir defterlerindeki kayıtlardan öğrenmiş bulunuyoruz.² Ayrıca Melike Hatun'un varlıklı bir aileye mensup, mutasavvıfe bir hanımefendi olduğu anlaşılmaktadır. Melike Hatun Ankara'lıdır. Câmi, medrese, hamam, çeşme ve vakıf bahçe gibi bir çok hayır müesseselerinin de sahibi olduğunu bilmekteyiz.

Arşivlerimizde gerek Selçuklu, gerekse Geçiş Dönemine ait belgelerin çok az miktarda bulunması sebebiyle, hayatını tam olarak öğrenemedik. Yalnız tahrir defterleri üzerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda Melike Hatun mezarının Ankara'da, önceki asırlarda Kirişçiyan³ daha sonraları Hatuniye ve yeni ismiyle Hacıdoğan (Doğanbey) mahallesinde olduğunu tesbit ettik.

Melike Hatun'un Taşcılar sokaktaki kendisine ait vakıf bahçesi⁴ içerisinde bulunan bu mezarı, hayır sahibi bazı kimseler tarafından, yeniden yaptırılmak istenirken, bir mezartaşı bulunmuş ve bu mezartaşı toprak içerisinden çıkarılarak mezarın baş tarafına dikilmiştir. Se-

Ankara'da Melike Hatun Vakıfları

مزرعه چارداق کویونه تابع پیکاری ایام قدیدن ملک اسی ملکه خاتون چراق فقیه الدکی بش مدلك یری وقف ایلمش غازی خداوندکار رمانندن برور وقیبت اوزره تصرف اولونورمش اتدن صکره وقف مذکورى چراق فقیه اوغلی یوسف و مسلم متصرفلدر التده سلطان مراد خان نشانی وار دیو قید اولومش در دفتر اقدام الحاله هذه مذکور یوسف و مسلم متصرفلدر آلرئنده پادشاهمز نشانی وار دیو دفتر کهنه ده مسطور الآن برات حاقانیله پیری بن مسلمه ویریلمش در بعده حاجی بیرام و ریلمش دیو مقیددر. دفتر عتیق خالیا پادشاهمز براتیله محمد نام کمسنه متصرف اولمغین دفتر جدیده قید اولوندى محمد ولد سید

ساغ دونم
۳۰۰ ۵

"Mezra

Çardak köyüne tabi Pınarı (ili) eyyâm-ı kadimden mülk-i issi **Melike Hatun** Çırak Fakih elindeki beş müdlük yeni vakfeylemiş. **Gâzi Hüdâvendigâr** zamanından beru vakfiyet üzere tasarruf olunmuş, andan sonra vakf-ı mezkûri Çırak Fakih oğlu Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır. Elinde **Sultan Murad Hân** nişâni var deyu kayıt olunmuştur. **Defter-i Akdâm** el-hâletü hâzihî mezkûr Yusuf ve Müslim mutasarrıflardır. Ellerinde pâdişâhımız nişâni var deyu defter-i köhnede mestûr, el-ân berât-ı "hâkâniyle Piri b. Müslim'e verilmiştir. Ba'dehû Hacı Bayram'a verilmiş deyu mukayyedir. **Defter-i Atik** hâliyen pâdişâhımız berâtıyla Mehmed nâmi kimesne mutasarrıf olmağın defter-i cedide kayıd olundu"

Sağ

Mehmed veledi Seyyid

200

Dönüm 5

3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, nr.558, vr.5^a, 30^a; **Kiriş**:Sinir ve bağirsaktan yapılan okla, çalgıların bir kısmında kullanılan Tellerdir. Çoğulu ise; Çelebi'den Çelebiyân gibi, Kiriş'den **Kirişçiyan** gelir. Kirişçiler Mahallesi olması gerekir.
4. TKGM, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, nr.558 vr.30^a

باغچهء ملکه خاتون وقف مزار مذکوره در نفس انقره برمی بر جز و قرات اولونه الآن در تصرف محی الدین بن ده ده با برات هما برن دیو مقید در دفتر عتیق

1. Vakıflar Arşivi (VA), Anadolu Sâni Sâlis Asker, nr. 409, sıra. 99

2. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, nr. 558, vr. 76^a.

kiz köşeli mezartaşında üç kartuş içerisinde Arapça bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede aynen şöyle yazılıdır:

(1) كل شئ هالك الا وجهه له الحكم واليه ترجعون

(2) غفر الله له برحمته وله روح جنت نعيم

(3) اللهم الحق لموته تاريخ وقيل فله سلم من رب رحيم

(1). "O'ndan başka herşey yok olacaktır; hüküm O'nundur; O'na döndürüleceksiniz."¹⁵

(2). Allah rahmetiyle O'nun günahlarını bağışlasın. "Rahatlık, hoşluk ve ni'met cenneti onundur."¹⁶

(3). O'nun ölüm tarihini Cenâb-ı Hak bana ilham etti ve onun için denildi ki: "Merhametli olan Rab katından onlara selam vardır."¹⁷

Kime ait olduğunu bilemediğimiz bu kitabenin son satırındaki (سلم من رب رحيم) ibaresi, ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür. Ölüm tarihi de (682/1283) olarak gösterilmiş bulunmaktadır. Melike Hatun'un bu kitabede ismi geçmemektedir. Ayrıca kitabede müennes zamiri de mevcut değildir. Böylece bu mezartaşının kime ait olduğu da bilinmemektedir.

b. MELİKE HATUN MESCİDİ

Mescid, Melike Hatun tarafından yaptırılmıştır.⁸ Ankara'da Hacıdoğan(Doğanbey) mahallesi Taşcılar sokakta bulunmaktaydı. Bu mescid önceleri **Melike Hatun Mescidi** diye isimlendirilirken, sonraları **Hatuniye Mescidi** diye de söylenmeye başlanmıştır.⁹ Câmi yıkılmış olduğundan, kitabesi de bulunamadığından, yapılış tarihi hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Câmînin şu anda sadece boş arsası bulunmaktadır.

Melike Hatun Mescidi, Umûmi Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'nin 21 Kânûnisânî 1340 (1924) tarih ve 3021 sayılı yazılılarıyla, mütevelliden alınıp, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçmiştir.¹⁰ Mescid'in yıkılmadan önceki durumu hakkında İbrahim Hakkı Konyalı şu bilgiyi vermektedir: "Câmi duvarlarının alt kısmı taş, üst kısmı kerpiçtir. Sağ kısmında alttan üç, üstten dört penceresi vardır. Sağında son cemaat yerinden çıkılan kısa ve şerefesiz bir minaresi vardır. Son cemaat yerini ve antresini altı âdi tahta sütunun ve iki yan duvarının tuttuğu bir saçak örter" demektedir.¹¹

Elde ettiğimiz kayıtlardan; Mescid günde beş vakit ibadete açık olduğuna göre¹², önceleri küçük bir mescid olmayıp cuma namazının da kılındığı bir câmi olduğunu göstermektedir.

Mescid'in çeşitli yıllarda bir çok tamirat geçirdiği muhakkaktır. Bilinen tamirlerden birisi 1251/1835¹³, bir başka tamiri de 1328/1910 yıllarında meydana geldiği bilinmektedir.¹⁴ Ayrıca Mescid'in bânîsinin rûhi için de,

hergün Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okunmak üzere, câmînin imamı ve huffâzı için çeşitli hayırlarda bulunulmuştur.¹⁵

c. MELİKE HATUN MEDRESESİ

Medrese, Melike Hatun tarafından yaptırılmış olduğundan Medresenin ismi de **Melike Hatun Medresesi**'dir.¹⁶ Bu medrese Ankara'nın kara taşından yaptırılmış olduğu için, daha sonra halk tarafından **Kara Medrese** diye söylene gelmiştir. Medrese Hacı-doğan (Doğanbey) mahallesi Taşcılar sokakta ve Melike Hatun Mescidi'nin yanındadır. Döneminde Melike Hatun Medresesi câmi, hamam, çeşme ve bahçe gibi bir çok hayırları da içine alan bir külliye durumunda bulunuyordu. Hacı Bayram-ı Velî (k.s.) bu medresede müderrislik yapmıştır.¹⁷

Medrese son zamanlara kadar harâbe halindeydi. Görenlerin anlattıklarına göre

"Bağçe-i Melike Hatun vakf-ı Mezâr-ı mezkûre der nefsi Ankara, yevmî bir cüz ü kıraat oluna, el-ân der tasarrufu Muhyiddin b. Dede bâ-berât-ı hümayûn deyu mukayyed der defteri atik"

5. Kur'an-ı Kerim, el-Kasas, A. 88
6. Görüldüğü üzere bu metin Kur'an-ı Kerim, el-Vâkıa, 89. âyetinden (ن) harfi ile (روحان) kelimesi çıkartılmıştır.
7. Kur'an-ı Kerim, Yâsin, 58. âyetinden (ج) harfi ve (قولاً) kelimesi çıkartılmıştır.
8. Başbakanlık Arşivi (BA), Ankara Tapu Tahrir Defteri, nr. 117, s. 34; TKGM. Defter-i Evkâf-ı Liva-i Ankara, nr. 558, vr. 5^a:

وقف مسجد ملکه خاتون در محله کر شجیان ووقف مزار المزبور باری قرات قرآن بحکم پاشاهی مقرر شد در تصرف امام مسجد و حفاظ مزار المزبور در دفتر عتیق حالیا بنه مقرر

"Vakf-ı Mescid-i Melike Hatun, der mahalle-i Kirişçiyân ve vakf-ı mezâr el-mezbûr. Berâ-yı kıraat-i Kurân bi-hükmi Pâdişâhî mukarrer sud. Der, tasarrufu imâm-ı mescid ve huffâz mezâr el-mezbûr der defteri atik hâliyen yine mukarrer."

9. VA. Ankara, nr. 224(2/1), sıra, 937-938.
10. VA. Ankara, nr. 224(2/1), sıra, 937-938.
11. İbrahim Hakkı Konyalı, **Ankara Câmileri**, Vakıflar Genel Md.lüğü yayınları, Ankara 1978, s. 52.
12. VA. Ankara nr. 224 (2/1), sıra, 937-938.
13. VA. Ankara, nr. 225 (2/2), sıra. 1594
14. VA. Ankara, nr. 224(2/2), s. 937.
15. BA. Ankara Tapu Tahrir, nr. 438, s. 364; TKGM. Ankara, nr. 558, vr. 30^a.
16. TKGM Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara, nr. 558 vr. 30^b; BA, Ankara 438, s. 364.

اوقاف مدرسه ملکه خاتون در نفس انقره قریه، صول فاصل وقف مدرسه مذکور تابع قصبه

"Evkâf-ı Medrese-i Melike Hatun der nefsi Ankara. Karye-i Sol-fâsıl vakf-ı medrese-i mezkûre tâbi kasa-ba. Hâsil 1377."

17. Mecdî Efendi, **Terceme-i Şakâuk**, İstanbul-1269,s.77

medrese, iki büyük kapılı bir bina şeklinde idi.¹⁸ Medresenin şu anda sadece boş arsası mevcuttur.

Melike Hatun bu medrese için, Ankara'ya bağlı Girendos (Girindos), Balgat, Çubuk ilçesinin birkaç köyünde ve Solfâsi köyünde, medresenin müderrisine ve talebelere verilmek üzere, mahsûlât gelirlerinden çeşitli vakıflarda bulunmuştur.¹⁹ Solfâsil köyünde²⁰ 979/1571 yıllarında canlı havyan, değirmen ve arazi mahsûlâtından şu şekilde tahsisler yapılmıştır:

Hınta	:	1260
Şaîr	:	1330
Öşr-i Burçak	:	330
Öşr-i Bostan	:	300
Öşr-i Kovan	:	50
Âsiyâb	:	27
Resm-i Çift	:	407
Resmi Bennâk	:	384
Çiftlik-i Hâssa	:	200
Aded-i Ağnâm	:	225
Resm-i Zemîn	:	91
Bâd-ı Hevâ	:	777
Hâsil	:	4831

resmi hâsil budur. Bizim hesabımıza göre 5381'dir.²¹

d. MELİKE HATUN ÇEŞMESİ

Çeşme, Melike Hatun'un câmi, medrese, hamam, bahçe ve mezarının da bulunduğu Doğanbey mahallesindedir. Taşçılar sokağı ile Pala sokağının kesiştiği yerde, yaklaşık 3x3 m. ebadındadır. Yerli taştan yapılmış olduğu için, kitabesi zamanla aşınmış ve okunamayacak derecede bozulmuştur. Çeşme tek kurnalı ve önünde 62x128 cm. ebadında bir oluk vardır. Çeşmenin alt ve üst köşesinde birer rozet bulunmaktadır. Ancak sanat tarihçilerinin ifadesine göre bu rozetler Selçuklu üslûbunda olmayıp Osmanlıların son devrine, muhtemelen XX. yüzyıl başlarına aittir.²² Çeşme şu anda çalışır durumdadır.

e. MELİKE HATUN MEZARI

Melike Hatun'un mezarı, medrese ve çeşmenin bulunduğu mahallede vakfettiği bahçesi içindedir.²³ Mezarın üstü açık, etrafı taş duvarlarla çevrilidir. Sadece baş ve ayak taşları mevcuttur. Sekiz köşeli kartuşların üç tanesinin içinde kitabe bulunmaktadır.

1. İNEBEY SUBAŞI HAMAMI

Bugün İtfâiye Meydanı olarak bilinen yerde, Melike Hatun'un diğer vakıflarının da bulunduğu Hacıdoğan mahallesinde ve Gazi Lisesi'nin kuzey-doğusunda **Yıkık Hamam**²⁴ adıyla bilinen bir hamam bulunmaktadır. Kanaatimize göre bu hamam, tahrir defterlerinde²⁵ ve Ankara Şer'iye Mahkemesi Sicillerin-

de²⁶ zikredilen **İnebey Subaşı Hamamı**'ndan başkası değildir. Çünkü söz konusu kaynaklarda belirtilen bu İnebey Hamamı'nın yeri, bugünkü "**Yıkık Hamam**" olarak bilinen eserin yerine uygun düşmektedir. Kaldı ki, hamamın başındaki Yıkık sıfatı da tarihi bir isim olmayıp, harap olması, dolayısıyla araştırmacıların isimlendirememekten dolayı verdiği bir sıfattan başka bir şey değildir. Gönül Öney, Mamboury'ye atfen bu hamamın yapılış tarihini XIV. yüzyıl olarak bildirmektedir.²⁷ Biz bu tarihin Tapu ve Kadastro Genel Md.lüğü Arşivindeki, Ankara Tahrir Defteri, nr. 558, vr. 76^a daki ifadeye uygun düşeceği kanaatindeyiz.

Hamam, İnebey (1406 kardeşleri tarafından öldürülmüştür) tarafından yaptırılmıştır. Hamamın, ismi de **İnebey Subaşı Hamamı**'dır. Melike Hatun bu hamamın yapılışında 1000 altın yardımında bulunmuştur.²⁸ Bu yardımdan

18. Ankara'nın yaşlılarından alınan şifâî bilgilerden istifade edilmiştir.
19. TKGM. Ankara, 558, vr. 30^b, 106^b.
20. Sol-fâsil-Sol-fâsil (فصل - فصل = نصل): En eski tahrir defterlerinde bu isim geçmektedir. Zül-fadl (ذوالنصل) ismi ise daha sonraları verilmiş bir isimdir. (Başbakanlık Arşivi, Ankara Tahrir nr. 438, s.364; TKGM Arşivi, Ankara tahrir, nr. 558, vr. 306, Tarih 979/1571).
21. TKGM Ankara Tahrir, nr. 558, vr. 30^{a-b}
22. Doç. Dr. Nusret Çam, A.Ü. İlahiyat Fak. Sanat Tarihi Öğretim Üyesinden alınan şifâhî bilgilerden.
23. TKGM. Ankara, nr. 558, vr. 30^a
24. Prof. Dr. Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Yapıları**, DTCF. Yayınları, s. 151.
25. BA. Ankara Tahrir, nr. 438, s. 364; TKGM. Ankara Tahrir, nr. 558, vr. 30^b
26. Ankara Şer'iye Mahkeme Sicilleri, Defter, 1, s. 208, Belge 1107.
27. Prof. Dr. Gönül Öney, **Ankara'da Türk Devri Yapıları**, s. 151.
28. BA. Ankara Tahrir, nr. 438, s.369; TKGM. Ankara Tahrir, nr. 558, vr. 50^a:

نفس انقره ده مرحوم اینه بك سوباشی كند بنا ايتدر کی حمامك ملكه
خاتونه بيك اشرف مقابله سنده ويردوكی اون پدی اقچه دن غیرى كه وقت
ايتمشدر دیو مقید در دفتر عیتق

جهت نظارت	في سنه	جهت مدلك
في يوم	جز حصه ملكه خاتون	في يوم
۳	۷۵۹۰	۲

Nefsi Ankara'da merhum İnebey Subaşı kendü binâ ettiğü Hamamın Melike Hatun'la **Bin Eşrefi** mukabelesinde virdüğü onyedî akçeden gayri ki vakfetmiştir deyu mukayyed der defter-i atik.

Ciheti nezaret fi sene Ciheti müdlük fi yeum
fi yeum 7560 cüz hisse Melike Hatun 2

dolayı Melike Hatun'un hissesine onyedî akçe vakıf payı düşmüştür. Melike Hatun bu onyedî akçeden; kendi mescidine dört akçe, Seyyid Sinan Câmii'ne iki akçe, Seyyid Mahmud Câmii'ne iki akçe, Kaledeki câmîye (Sultan Ala-adîn Câmii olması lâzım) iki akçe vakıfta bulunmuştur.²⁹

Ankara Şer'îye Mahkeme Sicillerinde bu hamamın 990/1582 tarihinden önce harap bir durumda iken, el-Hâc Sinan Efendi isminde bir şahıs tarafından tamir ettirilerek, işletmeye tekrar yeniden açıldığı ve **Öğle Hamamı** olduğu kayıtlıdır. Ayrıca bu şahsın hamama bakmakla görevlendirildiği ve adına 27 Şaban 990 (16 Eylül 1582) tarihinde bir berat verildiği gösterilmektedir.³⁰

g. SONUÇ:

Netice olarak; kısaca ortaya koymaya

çalıştığımız Melike Hatun'un Ankara'daki Vakıf Eserleri, görüldüğü üzere başlı başına bir külliye oluşturmaktadır. Kara Medrese diye bilinen **Melike Hatun Medresesi**'nde Hacı Bayram-ı Veli'nin ders verdiği düşünülürse, bu öğretim müessesesi'nin döneminde nasıl bir fonksiyon icra etmiş olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Bu vesileyle; Türk-İslâm Tarihinin bu hayırsever hanımefendisini rahmet ve minnet duygularıyla yâdeder, Cenab-ı Hakk'ın engin mağfiretini niyaz ederim. Melike Hatun'un davranışının günümüzde de güzel bir örnek oluşturmasını ve eserlerinin korunarak yaşatılmasını temenni ederiz.

29. TKGM. Ankara, nr. 558, vr. 30^b.

30. Ankara Şer'îye Sicilleri, Defter 1, s. 208, Belge. 1107; Defter 1, Belge 637.

Resim 2: Melike Hatun'un mezar taşı.

Resim 1: Melike Hatun'un mezarı (Doğanbey Mahallesi)

Resim 3: Melike Hatun'un çeşmesi.

